

05 AGUSTOS 1987

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAXE : 1

"CUMHURİYETİMİZİN 60. YILINA ARMAĞAN"

KAYSERİ — 1983

MİSYONERLİK VE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİNİN DOĞUŞU

Yrd. Doç. Dr. Şaban KUZGUN

Misyon ve Misyoner kelimeleri Latin menşeli Missio kelimesinden alınmış olup, İngilizce ve Fransızcada müşterek olarak Mission ve Missionaire şeklinde kullanılmaktadırlar. (1)

Misyon, lügatte : görev, yetki, vekalet, bir kimseye bir işi yapması için özel olarak verilen görev mânalarına; Misyoner kelimesi de : yetkili, görevli kimse, görevli rahib ve papaz mânalarına gelmektedir. (2) Bu iki kelimedenden bugün yaygın olarak anlaşılan mâna ise : Hristiyan kiliselerinin, Hristiyan olmayan ülkelerde bu dini yaymak maksadı ile kurdukları müesseseler ve bu müesseselerde faaliyet gösteren, çalışan ve görev yapan kimselerdir. Bu amaçla kurulan müesseselere Misyon; Misyonlarda görev yapanlara da Misyoner denmektedir. (3)

Misyon ve Misyoner kelimeleri bazı eserlerde sadece Hristiyanlığa tahsis edilmemekte, diğer dinlere de teşmil edilmektedir. Bu eserlerde Misyon ve misyoner kelimeleri; ayrı ayrı fertler olarak veya organize gruplar halinde kendi dinî inançlarını başkalarına benimsetmeye çalışan ve kendi dinlerini yaymaya gayret eden kimseler için kullanılmaktadır. (4) Bu anlamı ile, kendini bir düşünceye, bir ülkeye adayan ve bunu yaymaya çalışan herkese Misyoner denebilir.

Yukarda yapılan izahların ışığında, sözlük anlamından ayrı olarak Misyon kelimesinin, genel ve özel olmak üzere iki mânada kullanıldığını görüyoruz. Genel anlamda Misyon, başka dinden

1. Grand Larousse Encyclopedique, Paris, 1968, p. 398; Türkçe - İngilizce Redhouse Sözlüğü, İstanbul, 1974, Mission maddesi.
2. Grand Larousse, Encyclopedique, V. VII, p. 398; Cazibe Kurt, Misyon, Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1976, C. XXIV, 249-250; Misyonerlik, Hayat Ansiklopedisi, İstanbul, 1963, C.V., s. 2352.
3. Misyonerlik, Hayat Ansiklopedisi, C.V. s. 2352.
4. Latourette, K.S., Missions, Encyclopedia of the Social Sciences, New York, 1953, V. X, p. 536.

olanları kendi dinlerine kazandırmak amacı ile kurulan ve faaliyet gösteren her türlü teşkilât demektir. Özel anlamda ise, Hristiyan olmayan ülkelerde Hristiyanlığı yaymak amacı ile kurulan teşkilat demektir.

Misyon ve Misyoner kelimelerini batılı araştırmacılar, daha ziyade genel anlamda kullanmakta, hatta bazı batılı dinler tarihçileri, dinleri tasnif ederken, Misyoner olan ve Misyoner olmayan dinler, diyerek, dinleri iki kısma ayırmakta, Zerdüştlük, Hinduizm ve Yahudiliği Misyoner olmayan dinler olarak; Budizm, Hristiyanlık ve İslâmiyeti de Misyoner olan dinler olarak göstermektedirler. (5) Ancak bugün bütün dünyada misyon ve misyoner kelimeleri daha ziyade özel anlamı ile sadece hristiyanlar için kullanılmaktadır.

Biz bu araştırmamızda misyon ve misyoner kelimelerini daha ziyade özel mânası ile ele alarak incelemeye çalışacağız. Fakat Hristiyan misyonerliğini geniş olarak ele alıp incelemeden önce, Hristiyanlığın dışındaki dinlerde mevcut olan dini yayma faaliyetlerini (Proselytism) kısaca inceliyeceğiz.

MUHTELİF DİNLERDE YAYILMA FAALİYETLERİ

Dünyada mevcut olan dinlerden bir kısmı, yayılma amacı gütmeyenler. Hatta bunlardan bir kısmı sır dinleri olup, muhtevalarının başkaları tarafından öğrenilmesini dahi istemezler. Bu dinlerin büyük bir kısmı kabile veya millet seviyesindeki iptidaî dinlerdir. (6) Eski Avrupa ve Önasya dinlerinde görülen dinler arası Tanrı alışverişi; bir kabile veya milletin, kendi Tanrısını başkalarına benimsetmesi yolu ile değil de; aksine bir milletin veya kabilenin başka bir millet veya kabileyeye ait olan Tanrıyı kendi istek ve arzusu ile benimsemesi şeklinde cereyan etmiştir.

İslâmî inanca göre, Alaah (c.c.) tarafından gönderilen peygamberlerin büyük bir kısmı, içinde yaşamış olduğu toplumu imana davet etmekle vazifeli olup, sadece kendi kavimlerini ıslah etmekle memur olmuşlardır. Peygamberler içinde daveti umumî olan ilk peygamber İbrahim (A.S.) olup, bu peygamber kendi inancını

5. Ahmed Abdullah el-Masdûsi, Living Religions of the World, Karachi, 1962. p. 16; Grand Larousse, V. VII, p. 398.

6. Mehmet Taplamacıoğlu, Karşılaştırmalı Dinler Tarihi, Ankara, 1967, s. 36, 98 - 100.

İran, Irak, Suriye, Filistin, Mısır, Arabistan başta olmak üzere pek çok ülke ve millete yaymıştır. (7) Hz. İbrahim, önce kendi kavmini ıslah etmeye, Nemrud ile mücadeleye başlamış, daha sonra ülkeden ayrılarak Şam'a, Mısır'a ve Hicaz'a gitmiş ve Mekke'de Kâbeyi inşa etmiştir. (8) Kur'an-ı Kerimde geniş olarak beyan edilen bu durumdan, İbrahim (A.S.) in tebliğ ettiği Haniflik dininin yayılma amacı güden bir din olduğunu anlıyoruz. İbrahim ile Mûsa (A.S.) arasında gelip geçen peygamberlerin daveti umumî olmayıp kendi kavimlerini ıslah etmeye yönelik idi. Kur'an-ı Kerimde Hz. Mûsa'nın, İsrail ırkından olmayan Fir'avun'a iman teklif ettiğinin beyan edilmesi (9) Yahudilik dininin de sadece bir kavme yönelik olmayıp, yayılma amacı güttüğünü ortaya koyar. Ancak, Yahudilik Hz. Mûsa'dan kısa bir süre sonra tahrifata uğramış ve bu özelliğini yitirerek adeta bir sır dini haline gelmiştir. (10) Hz. Mûsa ile Hz. İsa arasında gelen peygamberler de sadece kendi kavimlerini ıslah etmeye çalışmış ve Hz. Mûsa'nın şeriatına tabi olmuşlardır.

Hz. İsa'nın doğumundan önce ortaya çıkan bazı dinlerin yayılma amacı ile faaliyetler gösterdiğini görüyoruz.

M.Ö. V. yüzyıllarda ortaya çıkan Budizm, proselytist bir din olup, kısa bir zaman içinde Çin'e, güney ve güney doğu asyaya yayılmış, hatta zamanla Türkistan, Kore, Japonya gibi ülkelere yayılmıştır. Budizmin ortaya çıktığı ilk dönem, çok karanlık olduğundan, başlangıçta bu dinde böyle bir faaliyetin olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak bu dinin kurucusu Buda'nın hayat hikayesinden, onun bir gezginci olduğunu anlıyoruz. Böyle olunca bu dinin başlangıcında yayılma fikrinin mevcut olduğu sonucuna varabiliriz. Daha sonraki dönemlerde bu dinde yayılma faaliyetlerini açık olarak görmekteyiz. Bilhassa Hindistanda kral Asoka, bu dinin yayılması için büyük gayretler sarf etmiş ve pek çok kimsenin bu dini kabul etmesine sebep olmuştur. (11) İlerde geniş olarak temas edeceğimiz Hristiyan misyonerliği, metod olarak Budizm'den çok istifade etmiştir (12) Aile yükümlülüklerinden kurtulmak ve

7. Muhammed b. Abdulkerim b. Ahmed eş-Şehristanî, el-Milel ve'n-Nihal, Kahire, 1947, C. I, s. 563-575.
8. Kur'an-ı Kerim, Bakara, 125-127.
9. Kur'an-ı Kerim, Tâhâ, 59-75.
10. Ahmed Şelebî Mukarenetü'l-Edyan, Kahire. C. I,
11. Latourette, Missions, Encyclopedia of the Social Sciences, V. X, p. 536.
12. Hristiyanlık sadece misyonerlik faaliyetleri yönünden Budizm dininden istifade etmekle kalmamış, bir çok ahlâk ve ibadet ilkesini de ya Budizmden veya Hinduizmden almıştır. Bak. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II. s. 136-138.

rahatça propaganda yapabilmek amacı ile Budizm dininde rahiplerin evlenmeleri yasaklanmıştır. (13) Aynı amaçla aynı yasak Hristiyan rahipleri için de mevcuttur. (14) Budizm dinini yaymak üzere çeşitli ülkeleri gezen Budist rahipler, bazı milletlere Budizmi benimsetebilmek için o milletlerin eski dinlerinden bazı esasları Budizm'e sokmuşlardır. Mesela : Japonlara Budizmi benimsetmekte güçlük çeken Budist rahipler, bu dini Japonların kabul edebileceği tarzda değiştirmiş ve kolaylaştırmışlardır. (15) Türklere Budizm dinini benimsetebilmek için uzun süre uğraşan Budist rahipler, Türkleri et yemekten alıkoymanın mümkün olmadığını anlayınca, Budizm dinindeki et yeme yasağını sadece onlar için kaldırmışlardır. Bu tavizi aldıktan sonra Budizmi benimseyen Uygur Türklerine yaylacı Budistler adı verilmiştir. (16)

M.Ö. V. yüzyılda ortaya çıkan Konfüçyanizm dini de yayılma amacı güden Proselitist bir din idi. Bu din, milattan sonraki yüzyıllarda Japonya'ya ulaşmış ve orada kendisine taraftar bulmuştur. (17)

Misyonerlik faaliyetleri hususunda Hristiyanlığa örnek teşkil eden dinlerden biri de Maniheizm dinidir. M.S. III. yüzyılda İran'da ortaya çıkan bu dinde de, rahiplerin evlenmeleri yasaktı. Mani rahipleri hiç durmaksızın gezer ve kendi dinlerini propaganda ederlerdi. Dinin kurucusu Mani de bir gezginci idi. (18) Maniheizm dini ile Hristiyanlık, özellikle propaganda metodları bakımından birbirlerine fevkalade benzemektedirler. Mani rahipleri, tıpkı bugünün Hristiyan misyonerleri gibi ele geçirdikleri ülkeleri sömürmüşler, dolaştıkları ülkelerde ihtilal kışkırtıcılığı yaparak halkı yönetime karşı ayaklandırmışlardır. Maniheizmi propaganda amacı ile Çin'e giden Uygur asıllı mani rahipleri, Mani mabedlerini birer ticarethane olarak kullanmış ve Çin'de çeşitli ayaklanmalar tertiplemişlerdir. Ekonomik sömürünün yanı sıra siyasî sömürü ortaya çıkmış, Mani mabedleri ayrıca casus merkezleri haline gelmişlerdir. (19) Orta çağlardan itibaren başlayıp, günümüze kadar gelen teşkilâtlı Hristiyan misyoner faaliyetlerinde ekonomik sömürü,

13. Latourette, Missions, Encyclopedia of the Social Sciences, V. X, p. 537.

14. Latourette, ibid, V. X, p. 536.

15. Felicien Challaye, Dinler Tarihi, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, 1972, s. 127.

16. Bahattin Ögel, Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Ankara, 1979, s. 110.

17. Felicien Challaye, a.g.e. s. 126.

18. Annamaria Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara, 1955, s. 68 - 69.

19. Bahattin Ögel, a.g.e., s. 115 - 120.

daima gizli olarak hedef alınmıştır. XX. yüzyılın güler yüzlü ve yardımsever görünümündeki misyonerlerine kadar, hemen hemen bütün Hristiyan misyonerleri, faaliyet gösterdikleri ülkelerde herşeyden önce birer casus olarak çalışmış, zaman zaman anarşist yetiştirmiş ve ihtilal kışkırtıcılığı yapmıştır. (20)

Budizm ve Maniheizmin yanısıra Hindistan'da ortaya çıkan Brahmanizm - Hinduizm dini ile İran'da ortaya çıkan Mecusiliğin de kendi doğdukları bölgelerin dışına taşıkları ve az da olsa başka ülkelerde yayıldıkları görülmektedir. (21)

Yukarda kısaca temas ettiğimiz yahudilik dini, Hz. Músa'dan kısa bir süre sonra tahrifata uğramakla beraber, proselitist vasfını uzun müddet korumuştur. Yemenin Arap asıllı Yahudî kralı Zû Nüvas, Hristiyan Habeşlilerle savaşmış, Habeşlilerin Yemen'den çekilmeleri üzerine Zû Nüvas, Necranlı Hristiyan arapları zorla yahudi yapmak istemiş, Yahudiliği kabul etmeyenleri ateş çukurlarına atarak yakmıştır. (22) M.S. IX. ve X. yüzyıllarda bilhassa Yahudiliğin Karaî mezhebi, Karailik inancını İsrail ırkından olmayanlara benimsetmek için büyük bir gayret göstermiş, Kırım ve Kafkasya bölgesinde Türk ve Rus kabilelerinden müntesibler kazanmıştır. (23)

Hz. Muhammed'in bütün hayatı, İslâmiyeti gerek Araplara ve gerekse diğer milletlere tebliğ etmekle geçtiği gibi, Sahâbe-i Kiram ve onlardan sonra gelenler, İslâmiyeti yaymak için büyük gayretler sarfetmişlerdir. Gerek Hz. Muhammed'in, gerekse Sahabe-i Kiram ve ondan sonra gelenlerin İslâmiyeti yayma amaçlarının hiçbir maddî menfaate bağlı olmadığı, İslâmiyetin milletleri sömürme amacı ile yayılmadığının en güzel delili, Hz. Muhammed'in İslâmiyeti tebliği esnasında müşrik Arapların ona gelerek «Ya Muhammed, eğer mal istiyorsan mal verelim, krallık istiyorsan krallık verelim yeterki sen bizim dinimize dokunma» demeleri üzerine, onun «vallahi bir elime ayı, öbür elime güneşi verseniz de siz iman etmedikçe ben bu işten vazgeçmem» (24) diye cevap vermesidir.

20. Masdüsi, Living Religions of the World, p. 293 - 295.

21. Mahmud Esad, Tarih-i Dini İslâm, (Medhal) İstanbul, H. 1327, C. I, s. 498 - 501; İsmail Hamî Danişmend, İzahlı İslâm Tarihi Kronolojisi. İstanbul, 1960, C. I, s. 312.

22. A.S. Tritton, Nasâra, İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 1964, C. IX, s. 77 - 81.

23. A. Zajaczkowsky, Karaims in Poland, Warsaw, 1961, 1961, p. 15.

24. Ebu, Muhammed, Abdülmelik, b. Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1936 C, I, s. 285.

İslâmiyette dini benimsetmenin tek yolu, güzel sözlerle hakkı tebliğdir. İslâmda hiçbir zaman dini kabul ettirmek için zorlama yoktur. Yüce Allah (c.c.) «Ya Muhammed insanları Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel sözlerle davet et ve onlarla en güzel olan şekli ile mücadele et» (25) buyurarak, İslâmiyeti yaymanın temel prensiplerini ortaya koymuştur.

Hristiyanlığın dışındaki dinler içinde yukarıda özet olarak temas ettiğimiz dinlerdeki yayılma faaliyetlerinin toplamı, Hristiyanlığın yayılma faaliyetleri ile mukayese edildiği zaman, Hristiyanların faaliyetlerinin diğer dinlerin faaliyetlerinin toplamından daha büyük olduğu görülür. (26) Hristiyanlığın yayılma faaliyetleri ile özellikle İslâmın yayılma faaliyetleri mukayese edildiğinde İslâmiyetin tek amaçla, sadece «ilâ-i kelimetullah» noktasından hareket ederek cihad ettiğini, Hristiyanlığın ise çok değişik gayelerle (en başta sömürge elde etmek, rakip milletleri çökertmek vb. şeyler) propaganda faaliyetlerinde bulunduğunu görürüz. Şüphesiz hakiki Hristiyanlığı tebliğ eden Hz. İsa, Havariler ve onların peşlerinden gidenler, bugünkü Hristiyan misyonerlerinin sahip olduğu emel ve ihtiraslara sahip değillerdi. Hz. İsa'nın zamanındaki bozulmamış Hristiyanlık, İslâmî inanca göre cihanşumûl bir din olduğuna göre, başlangıçta onda bir dini yayma idealinin olması tabiidir. Fakat bugünkü muharref Hristiyanlığın dini yayma amacı ile o zamanki bozulmamış Hristiyanlığın dini yayma amacı arasında büyük fark vardır. Hz. İsa, gerçekten akla uygun hak dinini tevhid inancını yaymaya çalışıyordu. Bugünkü Hristiyanlık ise, tevhidden ayrılmış, teslis inancını, İsa (A.S.)'nin ulûhiyyetini (Hz. İsa'nın böyle bir iddiası olmamasına rağmen) (27) yaymaya çalışıyor. Her doğan çocuğun günahkâr olarak doğması (aslî suç), ekmeğe şarap ayinindeki ekmeğin Hz. İsa'nın etini, şarabın da kanını temsil etmesi ve daha bunlara benzer pek çok hususun Hristiyanlığa sokulması (28) ve bugünkü Hristiyan misyonerlerinin bu akideleri propaganda etmeleri, farklılığın temel noktasıdır. Hz. İsa hiçbir maddî menfaat gütmeyen, zaman zaman büyük tehlikelerle karşılaşmasına rağmen dinini yayarken, bugün Hristiyan batı alemini, kendi inançlarını yaymayı emperyalist yayılmalarının vasıtası olarak kullanmaktadır. (29) Hz. İsa ve havarileri o günkü şartlar

25. Kur'an-ı Kerim, Nahl, 125.

26. K.S. Latourette, Missions, Encyclopedia of the Social Sciences, V. X, p. 537.

27. Kur'an-ı Kerim, Maide, 110 - 118.

28. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 90 - 93.

29. Mustafa Halidî-Ömer Ferruh, İslâm Ülkelerinde Misyonerlik ve Emperyalizm, Çev. Osman Şekerci, İstanbul, 1968, s. 27.

altında bugünkü Hristiyan misyonerliği gibi bir teşkilat kurma imkânına sahip olmadıkları gibi, böyle bir niyetleri de mevcut değildi. (30) Budizm ve Maniheizmin dışında (bu iki dinde çok az da olsa bir teşkilâatlanma mevcuttur) proselitist dinlerin hiçbirinde Hristiyanlıktaki gibi organize bir teşkilatlanma yoktur.

İslâm dünyasında zaman zaman dini yaymak için teşkilâatlanmaya teşebbüs edilmiş olmakla beraber, sürekli ve yaygın bir organizasyon sağlanamamış, bilhassa İslâm devletleri arasındaki mücadele ve rekabetler buna engel olmuştur. İslâmiyetin yayılması adeta kendiliğinden gerçekleşmiş, bir çok fert ve millet İslâmı arayarak bulmuştur. Bugün birçok batılı münevver (batıda faaliyet gösteren çeşitli İslâmî hizip ve örgütlerin kötü örnek olmalarına rağmen) araştırmalar yaparak İslâmiyetin ulviyyetini idrak etmekte ve müslüman olmaktadır. (31)

İslâmiyet, tarih boyunca ne zorla ve ne de yoğun propagandalarla kandırarak hiçbir topluluğa ve millete benimsetilmemiştir. İslâmiyetin yayılması için hemen hemen her devirde sadece tebliğle iktifa edilmiştir. Hristiyanlık için bunu söylemek mümkün değildir. Hristiyan misyonerleri her yerde bir ellerinde İncil, öbür ellerinde ise kılıçla dolaşmışlardır. (32) Hristiyan misyonerleri gittikleri yerlerde ilk defa çok müşfik, merhametli, iyi insan görünümünde olmalarına rağmen, ellerine geçen ilk fırsatta kendilerine tabi olmayanları yok etme cihetine gitmektedirler. Amerikada misyonerlerin yerlilere nasıl davrandığını anlatan Arnold Tonbee şöyle söylemektedir. «Hristiyanlar, putperestlerin ülkesine vardıkları zaman başlangıçta herşeyden yoksun idiler. Bunlar yerli halka yalvardılar, yardım istediler. Yerli halk onlara çok iyi davrandı, yardım etti ve onlarla kaynaştı. Böylece Hristiyanlık bu ülkelerde yerleşti. Hristiyan misyonerleri başlangıçta barış, kardeşlik, eşitlik, adalet gibi sloganlarla hareket ediyordu. Fakat bir müddet sonra durum birden bire değişti. Yönetim Hristiyanların eline ge-

30. Masdûsî, *Living Religions of the World*, p. 184.

31. Dünyaya yeni gelmiş bir çocuğun günahkâr olması, ekmek şarap ayinindeki ekmeğin İsa (A.S.)'nin etini, şarabın da onun kanını etmsil etmesini akli başındaki batılı aydının mantığı almamaktadır. Bilhassa kilise ayinlerinde İsa'nın ızdırabına ortak olmak ve onun çektiği acıyı yaşamak amacı ile içilen şarabın, ızdırap yerine neşe vermesinin izahı mümkün değildir. Şarabı içip sarhoş olan insan, o haliyle asla İsa'nın ızdırabını düşünecek durumda değildir. Bu olsa olsa sarhoş olmanın, içki içmenin mazereti olarak uydurulmuş olmalıdır.

32. Latourette, *Encyclopedia of the Social Sciences* V. X, 538.

çince önceki bütün vaadler unutuldu, ahidler bozuldu ve putperestlerin kökü kazınarak onlara kendi ülkelerinde hayat hakkı tanınmadı.» (33) İslâmiyetin yayılmasında şayet bu türlü bir metod takip edilse idi. Türkiye'de ne Rum, Ermeni, Süryanî gibi Hristiyan cemaatlerin, ne de Yahudî ve diğer gayrimüslim cemaatlerin mevcut olmaması gerekirdi. Lübnan, Suriye, Mısır, Yemen vb. İslâm ülkelerindeki gayri müslim cemaatlerin mâzileri asırlar öncesine dayanmaktadır. İslâmiyet, «dinde zorlama yoktur» (34) düsturunu temel prensip olarak kabul etmiştir. Bu bakımdan İslâmiyetin yayılma çabalarına misyonerlik tabirini kullanmak yerine «İ'lâ-i kelimetullah için cihad etmek» demek daha uygundur.

HRİSTİYANLIĞIN YAYILMA FAALİYETLERİ VE HRİSTİYAN MİSYONERLİĞİNİN DOĞUŞU

Hristiyanlıktaki yayılma faaliyetlerinin Hz. İsa'nın devrine kadar gittiğini belirtmiştik. Gerek Hz. İsa'nın ve gerekse havarilerin yapmış olduğu dini yayma çalışmaları, teşkilat halinde yapılan organize bir faaliyet olmayıp, sadece tebliğ amacı taşıdığından, bu dönemdeki çalışmalara misyoner faaliyetleri olarak bakmamak lazımdır. Gizli ve açık bütün gayeleri tam olarak tesbit edilmiş gerçek Hristiyan misyonerliği, haçlı seferlerinden sonra ortaya çıkmıştır. Hz. İsa ve havarilerinden sonra Pavlos'la başlayan yayılma çalışmaları gerçek misyonerlik faaliyetlerinin zeminini hazırlamış olup, haçlı seferlerinin sonuna kadarki olan bu döneme misyonerliğin doğuş devri dememiz mümkündür.

Bugünkü Hristiyan misyonerleri; havarilerin ilk misyonerler olduğunu, kendilerinin havarileri takip ettiklerini söylemektedirler. Bugünkü Hristiyan akidesine göre; Yahudiler, Hz. İsa'yı çarmıha gererek öldürdüler. Hz. İsa çarmıha gerilmeden önce havarilerine, kendisinin çarmıha gerileceğini, ondan sonra yeniden dirilerek onlarla görüşeceğini söyledi ve görüşmek üzere gelecekleri yeri onlara bildirdi. Hz. İsa çarmıha gerildikten sonra yeniden dirilerek havarilerine tembih ettiği yere geldi ve onlarla görüştü. Bu görüşme esnasında havariler İsa'ya secde ettiler, onlardan bazılarının içine şüphe düştü. Bunun üzerine Hz. İsa onlarla konuşarak şöyle söyledi «gökte ve yeryüzünde bütün hakimiyet bana verildi. Şimdi siz gibip bütün milletleri şakirt edin; onları baba, oğul ve

33. Masdûsi, Living Religions of the World, p. 194.

34. Kur'an-ı Kerim, Bakara, 256.

ruhu'l-Kudüs ismi ile vaftiz edin. Size emrettiğim şeyleri onlara öğretin; ve işte, ben bütün günler dünyanın sonuna kadar sizinle beraberim.» (35) Bunun üzerine havariler dört bir yana dağılarak Hz. İsa'nın öğretilerini yaymaya başladılar. (36) İslâmî inanca göre Hz. İsa, baba, oğul ve ruhu'l-Kudüs'ten müteşekkil teslis inancını asla tebliğ etmediği gibi (37) o, Yahudiler tarafından çarmıha da gerilmemiştir. (38) Muharref İncillerdeki ifadelere dayanarak pek çok araştırmacı Hz. İsa'nın, havarileri misyoner tayin ettiğini ifade etmektedirler. İslâmiyetteki Sahabe-i Kiram Hz. Muhammed'e yardım etmeleri gibi, havarilerin Hz. İsa'ya yardım etmeleri, onun yolunu takip etmeleri gayet tabiidir, ancak ne Hz. İsa onlara teslis inancını öğretmiş ve ne de onlar bu inancı yaymışlardır. Binaeanleyh bugünkü Hristiyan misyonerlerinin havarileri örnek almaları mümkün değildir. Bugünkü Hristiyan misyonerlerinin esas örnek olarak aldıkları kimseler, Pavlos ve onun öğrencileridir. Aslında Hristiyanlığı büyük çapta tahrif ederek bugünkü hale sokan kişi Pavlostur. Önceleri Hz. İsa'nın en büyük düşmanlarından biri olan Pavlos, Hristiyanları takip edip onlara büyük işkenceler yapıyordu. Bir gün Şam'a giderken yolda kendisine bir vecd ve istiğrak halinin geldiğini bu esnada Hz. İsa ile konuştuğunu, İsa'nın onu havarileri arasına kattığını ve kendisini, putperestleri Hristiyanlığa davet etmek üzere misyoner tayin ettiğini söyleyerek, kendisinin de bir havarî olduğunu iddia etmeye başlamıştır. (39) Bu iddialarla ortaya çıkan Pavlos, ilk iş olarak kendisine vahiy geldiğini ve dediklerinin, Tanrı İsa'nın buyrukları olduğunu, İsa'nın hem Tanrı'nın kendisi olduğunu, Tanrı'nın, İsa'nın vücuduna girdiğini söylemeye başlamıştır. Pavlos, tahrif ederek bozduğu bu inancı yaymak üzere yola çıkmış, ilk olarak Anadolu Yunanistan ve Makedonya'ya giderek putperestler arasında bu inancı yaymaya başlamıştır. (40)

Pavlos, Hristiyanlığı tahrif ederken en çok havarilerle uğraşmış, onlarla şiddetli mücadele ve münakaşalar yapmıştır. Pavlos'un bir tahrifçi olduğunu anlayan havariler, onun havari oldu-

35. Kitab-ı Mukaddes, Matta, 28. bab, 17 - 20.

36. R. Beazley, Missions, Encyclopedia of Religion And Ethics, New York, 1951, V. VIII, p. 705; Latourette, ibid, p. 536, W. Paton, ibid, p. 597.

37. Kur'ân-ı Kerim, Maide, 116 - 117.

38. Kur'ân-ı Kerim, Nisa, 156 - 158.

39. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 79.

40. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 79 - 80.

ğunu kabul etmedikleri gibi, Hz. İsa tarafından onun putperestlere misyoner tayin edilmediğini söylerlerdi. (41)

Pavlos bütün çalışmalarını putperestlere ve Avriupalılara yönelik olarak yapmış, putperestlere Hristiyanlığı benimsetirken, adeta Hristiyanlığı putperestlik haline sokmuştur. Avriupalılar tarafından Amerika kıtası keşfedilip, çeşitli Avrupa milletleri Amerikaya gitmeye başlayınca, Hristiyan misyonerleri de oraya akın ettiler. Orta Amerikaya varan Hristiyan misyonerleri oradaki yerli putperestlerin inançlarını tetkik edince hayretler içinde kaldılar, çünkü oradaki yerli putperestlerin inancı ile kendilerinin yaymak istedikleri Hristiyanlık inancı arasında büyük bir benzerlik vardı. (42) Bu benzeyiş, Pavlos'un eseri olmalıdır. Bilhassa Avrupa'daki putperestlerin Hristiyanlığı kolayca kabul etmelerinin temel sebebi, Pavlos'un yaptığı tahrifatla Hristiyanlığın putperestliğe çok yakın ve benzer hale gelişidir.

Pavlos ve öğrencileri tevhid akidesine bağlı gerçek Hristiyanlığı tahrif ederken, bir yandan putperestlerin bazı prensiplerini şekil değiştirerek Hristiyanlığa sokmuş, öbür yandan Hinduizm ve Budizmden bazı ilkeler almışlardır. Arapların taptığı Baal putunun hayat hikayesi ile, Hz. İsa'nın hayat hikâyesi birbirine ne kadar benziyorsa, Hz. İsa ile Buda'nın hikâyeleri de son derece birbirine benzemektedir. (43)

Yahudi asıllı olan Pavlos, Yahudi akidlerine aslında sınıksız bağlı olduğundan, havarilerin yazmış olduğu şeyleri yok etmiş ve hakiki İncili ortadan kaldırarak, Hristiyanlığı hukukî yönden Yahudiliğe tabi kılmıştır. Böylece muharref Ahd-i Atik'i de Hristiyanlığın mukaddes kitabı saymıştır. Pavlos, putperestleri kendi inancına çekebilmek için, İsa'nın çarmıha gerilişini sembolize eden haç putunu icad ederek, Hz. Meryem ve İsa'nın suretleri ile kiliseleri süslemiştir.

Pavlos'un bu faaliyetleri esnasında onun muhalifleri de boş durmamış, ona karşı mücadele etmişlerdir. Hristiyanlığın birinci yüzyılında bir yandan putperestler, Pavlos'un fikirleri istikametinde süratle Hristiyanlaşırken, öbür yandan İsrail ırkından olan bazı

41 E. Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul, 1983, s. 223.

42. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 131.

43. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 135.

Yahudiler de Hristiyanlığı, havarilerin istikametinde benimseyordular. Böylece daha birinci yüzyılda iki ayrı görüşte Hristiyan cemaatleri teşekkül ediyordu. Bu iki cemaat arasında beliren görüş ayrılıklarının giderilmesi için M.S. 40/41 yıllarında bir meclis toplanmıştır. (44)

Bütün faaliyetlerini batılı putperestlere yönelten Pavlos, Asyada hiçbir taraftar bulamamış, zamanla öğrencileri dahi kendisini terketmişlerdir. (45)

Pavlos'un eliyle tahrifata uğrayan Hristiyanlık, ilk yüzyıl içinde bir yandan Filistinde yayılarak Filistin kilisesi teşekkül etmiş, öbür yandan Pavlos ve öğrencileri vasıtası ile Suriye, Anadolu, Yunanistan ve Makedonya çevresinde yayılmaya başlamıştır. Pavlos ve öğrencileri bir yandan Anadolu ve Yunan kiliselerini teşkil ederken, diğer yandan gezginci Hristiyanlar bütün Roma dünyasını adım adım dolaşarak inançlarını yaymaya çalışmışlardır.

Hristiyanlığın ilk asırlarında Pavlosla birlikte faaliyet gösteren azizler arasında Stephan, Philip ve Barnaba ilk sırayı alırlar. (46) Hristiyanlığın ikinci asrında bu din, Roma imparatorluğu sınırlarını aşmış, Britanyalılara, Sarmatilere ve İskitlere kadar gitmiştir. M.S. 180 li yıllarda aziz Bartalemev'in Hindistana kadar gittiği, ayrıca bazı Hristiyanların Habeşistan ve Arabistana seyahat ettikleri kaydedilmektedir. M.S. 150 li yıllarda kuzey Mezopotamya'da ilk Hristiyan Kilisesinin teşekkül ettiğini öğreniyoruz. M.S. 200 lü yıllarda Hristiyanlık, Afrika yerlileri arasında propaganda edilmiş ve bu kıtada yayılmaya başlanmıştır. (47) M.S. 215 yıllarında İncili öğrenmek üzere Arabistana bilginlerin çağrıldığı belirtilmektedir. (48) II. yüzyılın sonlarına doğru Gregory Ermenistan'a giderek Hristiyanlığı yaymış ve Ermenileri Hristiyanlaştırmıştır. Bu arada Ermeni Kralı Tridates Hristiyanlığı benimsemiş ve akrabası Gregory'yi 302 yılında Ermeni patrikliğine tayin etmiştir. Hristiyan batı dünyası; Ermenileri, Hristiyanlığı millî din olarak benimseyen ilk millet olarak eserlerinde takdim etmektedirler. (49) Ermenistan ve çevresinde Faaliyet gösteren Gregory'-

44. Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 216.

45. A. Şelebi, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 79.

46. W. Paton, K.S. Latourette, Missions, Encyclopedia Britannica, London, 1953, V. XV, p. 595.

47. R. Beazley, ibid, p. 705.

48. R. Beazley, ibid, p.705.

49. K.S. Latourette, ibid, p. 537.

nin ismine izafeten Ermeni Kilisesine Gregoryan kilisesi ismi verilmiştir. (50)

III. yüzyılın sonlarında Hristiyanlık, Filistin, Fenike, Yunanistan'ın iç kısımları, İtalya'nın kuzeyi ve Mezopotamya'da seyrek olarak; Anadolu, Trakya, Bitinya, Edesa (Urfa) Antakya, Girit Kıbrıs, İskenderiye, Mısır, Aşağı İtalya Orta İtalya'nın bir kısmı, Kuzey Afrika kıyıları, İspanya, Güney Yunanistan, Güney Fransa gibi yerlerde yaygın olarak mevcut olup, Karadenizin kuzey ve kuzey batı kıyılarında, yukarı İtalya'nın bir kısmında, orta ve yukarı Fransa'da ve Belçika'da varlığını güçlkle sürdürülebilmekte idi. (51)

IV. yüzyılın başlangıcında Roma İmparatorluğundan devamlı olarak baskı gören Hristiyanlık, Bizans imparatoru Kostantin'in yayınladığı tolerans fermanı ile büyük imtiyazlar elde etmiştir. M.S. 310 yıllarında Roma İmparatorluğunun toplam nüfusu 80 milyon civarında olup, bu nüfusun yüzde yirmibeşi Hristiyan idi. Kostantin bu tarihten kısa bir süre sonra Roma İmparatorluğu ile irtibatını keserek İstanbulu başşehir yaptı ve şark kilisesinin temelini attı. Kostantin, şark kilisesinin gelişmesinde büyük bir hisse sahibidir. 337 yıllarında ölüm döşeginde vaftiz olan Kostantin, Hristiyanlığı Bizans'ın resmi dini haline getirmiştir. (52)

Kostantin'in Hristiyanlığı kabul etmesinden önceki dönemde Hristiyanlar, bir devlet desteğinden mahrum oldukları gibi, propagandaları esnasında çeşitli güçlükler ve baskılarla karşılaşmaktadırlardı. Bu dönemde dinî propaganda yapanların büyük çoğunluğu din adamlığını meslek olarak seçmemiş erkek ve kadınlardı. Hristiyanlık Bizans İmparatorluğunun resmî dini haline gelince Hristiyanlar, aradıkları bir desteğe kavuşmuş oldular. Bizans imparatorluğunun imkânlarından faydalanarak rahip ve rahibe yetiştirmek üzere okullar açtılar ve yetiştirilen rahipler kanalı ile propagandalarını yürütmeye başladılar. O zamana kadar daha çok fakirlerin, işçilerin, köylülerin ve mahkûmların dini durumunda görünen Hristiyanlık, mabedlerini gizli yerlere inşa ediyor, ya yer altına veya mağara içlerine saklanıyor ve böyle ibadet edebiliyordu. Kostantin'in hristiyanlığı kabul etmesinden sonra bu din, birdenbire itibar kazandı ve üst tabakadan kimseler, asiller bu dini benimsemeye başladı. İmparator Kostantin'in ilk günlerinde Kudüs pis-

50. E. Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 266.

51. W. Paton, ibid, p. 595.

52. E. Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 230.

koposu Hermon, Efraim ve Basil isimli iki kişiyi Kırırma ve İskitlerin ülkesine gönderdi. (53) M.S. 325 yılında İznik'te yapılan büyük konsile, İran piskoposu John'un katıldığını görüyoruz. 350 yıllarında Ulfiaz, İrlanda'da faaliyet göstermiş olup, İncil'i got diline tercüme etmiştir. Ulfiazla birlikde bu tarihlerde faaliyet gösteren ve hristiyanlığı yaymağa çalışanlardan biri de Patrick'dir. Patrick, önce İrlanda'ya esir olarak götürülmüş, bir müddet sonra oradan kaçmış ve kendisini Hristiyanlığı yaymaya adanmıştır. Daha sonra Patrick Hristiyanlığı yaymak üzere İrlanda'ya dönmüş ve İrlanda'yı azizler adası haline getirmiştir. (54) 330 yıllarında İskenderiye'den hareket eden Hristiyan rahipler, Habeşistan'a ulaşarak orada Habeş kilisesini kurdular. Daha sonraki yıllarda Hristiyanlık Habeşlilerin millî dini haline geldi. Rivayete göre Tyrosda bir deniz kazası sonucu satılan esirlerden Frumentios ve Aydesios isimli iki kardeş, Habeş hükümdarının sarayına getirilmişler, bunlar zamanla hükümdar Ebrehe'nin itimadını kazandıkları gibi, onu Hristiyanlaştırmağa da muvaffak olmuşlardır. Hristiyanlığın Habeşistan'da yayılmasında imparator Kostantin'in büyük rolü olmuştur. Kostantin ayrıca Hicaz ve çevresinde Hristiyanlığın yayılması için büyük çaba harcamıştır. Habeş hükümdarı Ebrehe'nin Hristiyanlaşmasını sağlayan Frumentios, aynı zamanda ilk Habeş piskoposu olmuştur. (55) Mısırlı Kıpti Hristiyanların rivayetlerine göre Mısıra ilk defa gelen Hristiyan, İncil yazarlarından biri olan aziz Markostur. Markos ilk İskenderiye patriğidir. (56)

M.S. 334 lü yıllarda Merv piskoposluğu ve Babilonya metropolitlerinin faaliyetlerine şahit olmaktadır. IV. yüzyılda Suriyeli Hristiyanlar Malabar'a giderek orada faaliyet göstermişlerdir. Aynı yüzyılda İran yönetiminin, İranlı hristiyanlara büyük zulüm ve baskılar yaptığı kaydedilmektedir. (57)

I. yüzyıldan başlayarak IV. yüzyılın sonuna kadarki geçen dönem zarfında Hristiyan aleminde aynı zamanda çeşitli iç mücadeleler cereyan etmiş, bunun sonucu olarak bir takım müesseseler kurulmuştur. Bu müesseselerden biri rahipliğin bir meslek olarak teessüs etmesi ve rahiplere evlenme yasağının uygulanmasıdır. V. yüzyıldan itibaren rahipliği meslek olarak seçmiş, ev geçindirme ve aile sorumluluğundan uzak bekar rahipler, Hristiyanlığı yayma-

53. R. Beazley, ibid, p. 705.

54. Latourette, ibid, p. 738.

55. Beazley, ibid, p. 705.

56. E. Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 270.

57. Beazley, ibid, p. 705.

ya başlamışlardır. Bu rahipler ayrıca fakirlik yemini de ediyorlardı. Bu şekliyle rahiplik mesleğinin teşekkülünden sonradır ki Hristiyanlığı yayma faaliyetleri, organize bir hal almış ve kısmen misyonerlik faaliyetleri haline gelmiştir. Çünkü artık Hristiyanlık rahip yetiştiren okullara sahip olduğu gibi, bu profesyonel rahipler eliyle yayılma faaliyetlerini daha iyi bir şekilde yürütmektedir. Bu zamana kadarki geçen dönemde Hristiyanlığı yayanlar sadece dini telkin etmekle iktifa ederken, bundan sonraki dönemde bununla yetinilmemiş, dinî telkinin yanısıra özellikle vahşi ve yarı vahşiler arasında orman açma, tarım yapma, toprak ekme, dinî ve gayri dinî okullar açıp okuma yazma öğretme gibi birçok faaliyetlere yer verilmiştir. Hristiyan batılı araştırmacılara göre vahşi ve yarı vahşi putperestler arasında kurulan manastırlar birer kültür ve medeniyet merkezi olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. (58) V. yüzyıldan itibaren başta imparator Kostantin olmak üzere Hristiyanlığı kabul eden bir çok kral, kendilerine tabi olan külelere Hristiyanlığı benimsetmek için gayret sarfetmişlerdir. Bu krallar, Hristiyan propagandistleri Hristiyan olmayan çeşitli ülkelere gönderdikleri gibi, zaman zaman onlara malî, hatta askerî destek sağlıyorlardı. Bunu yapmaktaki gayelerinden biri de şüphesiz politik nüfuz sahalarını genişletmekti. Yine bu yüzyıldan itibaren Hristiyanlığı yayma çalışmaları esnasında ikna ve eğitim metodundan ayrı olarak zaman zaman zorlama metoduna başvuruyorlardı. Nitekim bu tür bir uygulamaya İrlanda ve İngilterede tesadüf olunmaktadır. (59)

M.S. 404 yıllarında Gotlulara rahip yetiştirmek üzere Chrysostom tarafından İstanbul'da bir okul açılmış, yine bu tarihlerde Martin, Fransa'da Hristiyanlığı yaymak üzere büyük çaba harcamıştır. (60)

M.S. 431 yıllarında Nestoryus, taraftarları ile birlikte kiliseden atılınca Nasturî mezhebini kurarak, doğuda faaliyet göstermeye başladı, 498 yılında Babolonyada Nasturî patrikliği kuruldu, bu patriklik 762 li yıllarda Abbasilerin başkenti Bağdat'a taşındı. (61) Nestoryus, Meryemin bir ilâh doğurmadığını, cesedin ancak bir cesedi doğurabileceğini, halıkı doğuramayacağını söylemiş, Mesih'in doğduktan sonra ulûhiyyete erdiğini iddia ederek kısmen tevhid inancına yaklaşmıştır. (62)

58. Latourette, ibid, p. 538.

59. W. Paton, ibid, p. 595.

60. Beazley, ibid, p. 705; E. Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 260.

61. E. Sarıkçioğlu, a.g.e., s. 260-261.

62. A. Şelebî, Mukarenetü'l-Edyan, C. II, s. 141.

V. yüzyıldan daha önceki bir zamanda, Arapların Gassanî kabilesinin, Hristiyanlığı kabul etmesi ile Arabistan'a giren Hristiyanlık, bu yüzyıldan itibaren süratle yayılmış, VI yüzyılda Nasturî rahipler buraya ulaşmışlardır. IV. yüzyılın başlarında Hristiyanlaştıkları kaydedilen Habeşliler, VI. yüzyılın başlarında güney Arabistan'a saldırarak burayı işgal ettiler. 525 yılında Hristiyan Habeşliler, buradan çekilir çekilmez Yemenlilerin, Arap asıllı olduğu halde Yahudî dinini benimsemiş olan kralları Zû Nüvas, bu bölgeye girerek Necranlı ve Hadramavtlı Hristiyanlara saldırmış ve onlara büyük zulümler yapmıştır. Onlar için ateş çukurları hazırlayarak onları içlerine atmıştır. Duruma muttali' olan Hristiyan Habeşliler, tekrar bu bölgeyi işgal etmiş ve Zû Nüvas'ı yakalayıp öldürmüşlerdir. (63) Bu hadiseden sonra Hristiyanlık bu bölgede iyice kökleşmiştir. Bu zamanlardan itibaren Hristiyanlığın etkisi altında kalan belli başlı Arap kabileleri şunlardır: Batıda; Salih, Gassan, Cüzam, Lahm kabileleri, Doğuda; İcl, Teğlib, Bekr, Hanifa, Rabia, Temim ve Tenûh kabileleri, merkezde; Tayy, Sa'lebe, Huzaa kabilesinin bir kısmı. (64)

Çin'de M.S. 505 yıllarında Nasturî Hristiyanlığı ortaya çıkmış, 540 dan önceki yıllarda Semerkant ve Heratta Nasturî piskoposluklarının faaliyetleri görülmüştür. 547 den 1027 yılına kadarki zamanı ihtiva eden ve yedi nehirler ile Belh havzasında bulunan mezar kalıntıları, bu bölgede Nasturî rahiplerinin ve rahip olmayan Nasturî mezhebindeki erkek ve kadın propagandistlerin faaliyette bulduklarını ispatlamaktadır. Nasturî rahipleri Hindistan'a da giderek orada faaliyet gösterdiler. 551 yılında Nasturî rahipler Çin'den ipek böceği yumurtalarını alarak İstanbul'a getirdiler. (65)

Batıda Hristiyanlığı yayma konusunda ortaya çıkarak ilk defa faaliyet gösterenler Keltlilerdir. Roma İmparatorluğunun İngiltere'yi işgalini müteakip Hristiyanlığı kabul eden Keltliler, Hristiyanlığı yaymak için Avrupa'nın çeşitli yerlerini gezmiş, hristiyanlığa hizmette böylece birinci sırayı almışlardır. 563 yılında aziz Columba İona manastırını kurdu. Aidan, İsviçreli Callich ve benzeri kişiler İsviçre'den İzlanda'ya kadar pek çok yerleri gezerek Hristiyanlığı yaymışlardır. Keltlilerin çalışmalarına paralel olarak Roma imparatorluğundan kaynaklanan Hristiyanlığı yayma çalışmaları da yürütülmeye başlanmış, 597 yılında papa I. Gregory tarafından

63. A.S. Tritton, İslâm Ansiklopedisi, C. IX, s. 77-81.

64. A.S. Tritton, a.g.e. s. 77-81.

65. R. Beazley, ibid, p. 705.

İngiltere'ye propagandistler gönderilmiştir. Bu propagandistler Roma imparatorluk hudutları dışında kalan İskoçya, İrlanda, Orta Almanya, İskandinavya ülkeleri gibi yerlerde faaliyet göstermişlerdir. VII. yüzyılın başlarında, daha önceden faaliyet gösteren Keltlilerin çalışmalarına diğer Avrupa ırklarından pek çok insanın da katılması ile propaganda faaliyetleri alabildiğine artmıştır. İngiliz propagandistleri arasında Willibord gibi kimselerin yanısıra meşhur Cermen azizi Boniface, Hristiyanlığı yayma konusunda büyük çaba harcamışlardır. Bu isimler yeni organize edilmiş olan kilisenin temsilcileri olup, VII. ve VIII. yüzyıllarda Friesland, Saksonya, yukarı Hessen gibi yerleri dolaşmışlardır. IX. yüzyılda aziz Anskar, putperest İskandinavyalı Vikinglere mesaj götürmüş, arkasından Haakon ve meşhur Olaf Tryggvason, İzlanda, Grönland, Orkney, Shetland adalarına Hristiyanlığı götürdüler. (66)

VII. yüzyıllardaki Avrupa'da yapılan çalışmalara paralel olarak Nasturî Hristiyanları da doğudaki çalışmalarını sürdürmüş, Hindistan, Çin, Türkistan, İran ve Irak gibi yerlerde kendi mezheplerini yaymak için faaliyet göstermişlerdir. (67) Bu faaliyetlere örnek olarak : 650 yılında Nasturî patrikliğinin İran piskoposluğuna yazdığı mektup, 790 yılında Bağdat patriğinin Si-gan Fu'ya yeni bir metropolit tayin etmesi, 745 yılında Bağdat, Kudüs ve Suriye'den gelen Nasturî Hristiyanların Hindistan'da faaliyet göstermeleri, 800 yılında piskopos Abraham'ın Çin'e seyahatı gösterilebilir. Doğudaki Nasturî yayılması İslâmın zuhurundan itibaren yavaşlamaya başlamış, IX. yüzyılın sonlarına doğru durma noktasına gelmiştir. Ancak bu tarihten sonraları bile Nasturî rahiplerinin hem İslâm halifeleri, hem de cin hükümdarları nezdinde büyük bir itibarları vardı. Çünkü onların nezdinde Nasturî rahipleri, Grek edebiyat hazinesinin, tıp ve bilimin yol göstericileri idiler. (68)

İSLÂMİN DOĞUŞU VE HRİSTİYANLIĞIN YAYILMA FAALİYETLERİNE ETKİSİ

VII. yüzyılın başlarında ortaya çıkan İslâmiyet, başlangıçta dinler arasında en büyük müsamaha ve yakınlığı Hristiyanlığa karşı göstermiştir. Hristiyanlar Ehl-i Kitab sayılmış, Hristiyan kadınlarla evlenmeye mücade edildiği gibi, kestikleri hayvanların etlerinin yenmesine de izin verilmiştir. (69)

66. W. Paton, ibid, 595; Latourette, ibid, 538.

67. R. Beazley, ibid, p. 706.

68. R. Beazley, ibid, p. 706 - 707.

69. Kur'an-ı Kerim, Al-i İmran, 221, Nisa, 4 - 5.

Hız. Muhammed (A.S.) Hristiyan hükümdar Negus'a yazdığı mektupta, Hız. İsa'ya inandığını ve Meryem'in iffetli olduğunu bildirmiştir. (70) Kur'ân-ı Kerimde Hristiyanlarla ilgili olarak şöyle bir ayet mevcuttur. «İman edenlere düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi olarak şüphesiz Yahudileri ve putperestleri bulacaksın. İman edenlere sevgi bakımından en yakın olarak biz Hristiyanız diyenleri bulacaksın.» (71) Bu ve benzeri ayetler Hız. Muhammed'in Hristiyanlara özel muamele yapmasına ve onlara imtiyazlar vermesine sebep olmuştur. Hız. Muhammed (A.S.) Hristiyanlarla ilgili olarak şöyle bir kanun çıkarmıştı. «Necranlılara, hayatları, dinleri, toprak ve mülkleri için Allah'ın himaye ve Muhammed'in teminatı sağlanmıştır. Bu teminat burada hazır bulunan ve bulunmayan kabilenin bütün mensuplarına şamildir. Geçmişte sahip oldukları hiçbir şeyde değişiklik yapılmayacak, hiçbir hakları ihlâl edilmeyecektir.» (72) Yine Kudüs fethedildiği zaman Hız. Ömer Kudüs'e giderek onlarla şöyle bir andlaşma yaptı «Bu Ömer'in İlya halkına temin ettiği bir himayedir. Bu himaye, onların hayatı, malı ve kiliselerine dairdir. Bu, diğer dinlere mensup olanlar için de geçerlidir. Onların kiliseleri, barınak olarak kullanılmayacak ve yıkılmayacak, haçları ve kiliselerinin bulunduğu alanı çeviren duvarların yıkılmasına meydan verilmeyecek, servetlerinde bir azaltma yapılmayacak, inançları hususunda kendilerine hiçbir zorlama yapılmayacak, hiçbirine kötülük edilmeyecektir» Bu anlaşmanın akibinde Kudüs patriği, Hız. Ömer'e namazını kilisede kılabileceğini söylediği zaman Hız. Ömer, orada kendisi namaz kıldığı takdirde ilerde müslümanların orayı camiye çevirmelerinden endişe ettiği için, namazını başka yerde kılacağını ifade etmiştir. (73) Hız. Ömer bir zimmînın saldırısı sonucu ölmeden az evvel, yazdırdığı vasiyeteki son cümlesinde şöyle söylemişti. «Allah ve Peygamber adına kendilerine himaye verilenlere ahdin uygulanmasını, onlar için savaşmak gerekiyorsa bile gene onların korunmasını ve onlara tâkatlerinin fevkinde yük yüklenmemesini tavsiye ederim.» (74)

Müslümanların Hristiyanlara aşırı müsamahasına rağmen, Hristiyan Arapların müslümanlara karşı düşmanca tavırlar takındığını ve savaş kışkırtıcılığı yaptıklarını görüyoruz. Hız. Muham-

70. Masdûsî, Living Religions of the World, p. 282.

71. Kur'ân-ı Kerim, Maide, 82.

72. Masdûsî, Living Religions of the World, p. 287 - 288.

73. Masdûsî, ibid, p. 288.

74. Masdûsî, ibid, p. 269.

med (A.S.) bu tavırları sebebi ile Hristiyanlarla üç defa savaşmak zorunda kalmıştır. Bu savaşlar şunlardır :

1. Du'metü'l-Cendel : Suriye ile Arabistan arasında mal taşıyan müslüman kervanlarının bir Hristiyan kabilesi tarafından vurulması üzerine meydana geldi.

2. Hz. Muhammed'in Suriye'nin Hristiyan hükümdarına gönderdiği elçinin şehid edilmesi üzerine meydana geldi.

3. Tebük : Gassanîlerin imparator Herakliustan yardım isteyerek bir ordu ile Medine üzerine yürümesini istemeleri üzerine meydana geldi.

Gerek Hz. Muhammed döneminde ve gerekse daha sonraki dönemlerde İslâmiyet hiçbir zaman Hristiyanlığı hedef olarak almadığı halde Hristiyanlık, daima kendisi için en büyük hedef olarak İslâmiyeti seçmiştir. İslâmiyetin zuhur ettiği sıralarda bilhassa Asya ve Afrikada Hristiyanlığın yayılması durmuş, bu bölgelerde İslâmiyet süratle yayılmıştır. Ancak İslâmiyet hiçbir zaman Hristiyanlığın kökünü kurutmak gibi bir fikre sahip olmadığı için, Hristiyanların çok daha önceleri gidip yerleştiği Mısır, Habeşistan, Yemen ve Suriye gibi ülkeleri ele geçirdikten sonra buralardaki Hristiyan cemaatlere hiçbir şekilde dokunmamış, cephelerde Hristiyan orduları ile savaştığı sıralarda bile onları rahatsız etmemiştir. Arnold Tonybee bu durumu İslâmiyetin yeteri kadar etkili olmayışı şeklinde yorumlayarak şöyle söylüyor : «Bu Afrika kalesi (Habeşistan) nde hayatta kalan monofizist Hristiyan toplumu, Arapların Mısır'ı 13 yüzyıl öncesinde fethettiklerinden beri diğer Hristiyan toplumlardan tamamen tecrid edilmiş olmasına rağmen varlığını koruyarak bugüne kadar yaşayabilmiş olması Dünyanın içtimai tecessüslerinden biri olmuştur.» (75) İşin en enteresan tarafı yüzyıllardan beri çevresindeki hiçbir İslâm devleti tarafından rahatsız edilmeyen Hristiyan Habeşliler, gene bir Hristiyan ülke tarafından rahatsız edilmişlerdir. Hindistan'a giden Katolik Portekiz'liler, Habeşistan'a gelerek burayı üs olarak kullanmaya çalışmışlar, ancak Habeşlilerin Mısır Kıptî kilisesine bağlı olduğunu öğrenince onları Katolikliğe çevirmeye çalışmışlardır. Bu durumdan Hristiyan Habeşliler hiç memnun olmamışlardır. (76)

İslâmiyetin ortaya çıkışı ile Hristiyanlık propaganda faaliyetleri özellikle Asya ve Afrika'da yavaşlamış ve Hristiyanlar bazı böl-

75. Masdusi, ibid, p. 291 - 293.

76. E. Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 273.

geleri Müslümanlara kaptırmışlardır. (77) Asya ve Afrika'daki Hristiyan yayılması giderek tamamı ile durmuştur. Bu duraklama ve gerileyişde İslâmın şüphesiz büyük rolü olmuştur.

İslâmın zuhur ettiği çağlarda Avrupa'da da Hristiyanlığın yayılması eski hızını kaybetmiştir. Bizans kapılarını zorlayan İslâmî fütuhâtı durdurmak ve Avrupa'yı müslüman olmaktan korumak için batı kilisesi çok acil tedbirler alarak haçlı seferlerini hazırlamaya başladı.

M.S. VIII. yüzyıldan itibaren Bizans şark kilisesi diğer kiliselerden farklı olarak Kırım, Kafkasya, Balkanlar, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Hristiyanlığı yayma çalışmalarını sürdürmüştür. Biz haçlı seferlerini ele almadan önce şark kilisesinin bu faaliyetlerine kısaca temas edeceğiz.

DOĞU (ORTODOKS) KİLİSESİ VE YAYILMA FAALİYETLERİ

Doğu (Ortodoks) kilisesinin temellerini Bizans İmparatoru Kostantin atmıştı. Politik bakımdan Roma İmparatorluğundan koparak ayrı bir devlet haline gelen Bizans'da, dinî yönetim zamanla kendisini Roma'dan bağımsız ayrı bir kilise halinde teşkilatlandırarak Romanın merkezi otoritesini reddetmiş ve böylece Şark kilisesi veya Ortodoks kilisesi ortaya çıkmıştır.

M.S. 431 yılında yapılan konsilde Nasturî mezhebinin kurucusu Nestoryusun kiliseden atılmasını sağlayan İskenderiye patriği Kiril, Ortodoks inançlara sahipti. Meryem'in insan doğurmadığını, insan suretine girmiş Tanrıyı doğurduğunu, Mesih'in bir tabiatının ve bir meşietinin olduğunu söylüyordu ki, bunlar ortodoksluğun temel akidelerini teşkil eder. (78) Ortodokslar bazı noktalarda Katoliklerle birleştikleri halde, bilhassa papanın hata etmezliği (La Yuhti'liği) meselesini kabul etmemektedirler. (79) Ortodoksluğun en önemli özelliklerinden biri de her milletin kendi millî dili ile ibadet etmesi ilkesini kabul etmesidir. (80) İslâmiyetin ortaya çıkışından sonraki dönemde Hristiyan mezhepleri içinde en hareketli olarak görünen mezheb Ortodoks mezhebidir. Özellikle VIII - XI.

77. Latourette, *ibid*, p. 539.

78. A. Şelebi, *Mukarenetü'l-Edyan*, C. II, s. 141.

79. E. Sarıkcıoğlu, *a.g.e.*, s. 252.

80. Albert M. Besnard, Oliver Clement, Roger Mehl, *Hristiyan İlahiyatı*, Çev. Mehmet Aydın, Konya 1983, s. 57.

yüzyıllar arasında ortodokslar, Türkler ve Slavlar arasında faaliyet göstermiş ve Slav kabilelerini hemen hemen tamamıyla Hristiyanlaştırmaya muvaffak olduğu gibi, bazı Türk kabilelerini de önce Hristiyanlaştırmış, sonra Slavlaştırarak Türklüğünü unutturmuştur. Bunun en canlı örneği Bulgarlardır.

Doğu Ortodoks kilisesinin propagandistleri arasında bu sahada en çok sivrilen isimler, Kiril ile Metody kardeşlerdir. Bu iki kardeş, Türk ve Bulgar tarihi bakımından da çok önemlidir. Kiril ve Metody ile onların yetiştirdikleri öğrencileri pek çok Türk'ün Hristiyanlığı kabul etmesine sebep olmuşlardır. Selanik doğumlu olan bu iki kardeş, İstanbul'da eğitim görmüş, Uludağ (Olimp) daki Polihron manastırında rahip olarak görev yapmışlardır.

Bizans imparatorlu III. Michael, Hazarları Hristiyanlaştırmak üzere faaliyete geçince Zamanın Bizans patriği, Photius, Hazar ülkesine göndermek üzere Kiril'i tavsiye etmiş ve onun Hazarlara Hristiyanlığı tebliğ etmek üzere görevlendirilmesini sağlamıştır. O sıralarda Hazar ülkesindeki Karaî Yahudileri'nin faaliyetlerine karşı başarılı olabilmek için Kiril, İbraniceyi dahi öğrenmiştir. Hazar Hakanı ve çevresini Hristiyanlığa çevirememekle beraber Kiril ve Metody kardeşler, Kırım'ın Herson şehrinde uzun süre kalmışlar, çeşitli Türk ve Slav kabileleri ile temas kurarak onlara Hristiyanlığı telkin etmişlerdir. (81) Onlara kendi dillerinde ibadet edebilmeleri için İncil tercümeleri yapmışlar ve kendi dillerinde dualar hazırlamışlardır.

Hazar Hakanı ve çevresi üzerinde etkili olamayan Kiril ve kardeşi, Hazar halkı üzerinde kısmen başarılı olmuş, Kırım ve Kafkasya da, başta Kuman - Kıpçaklar olmak üzere çeşitli Türk kabileleri ile temas ederek onlardan pek çok kimsenin Hristiyanlığa dönmesini sağlamışlardır. Slav Hristiyanlığının babası sayılan Kiril, en eski Müslüman Türk kabileleri arasında olan Bulgarları Hristiyanlaştırarak, onların Türklüklerini kaybetmelerine ve Slavlaşmalarına sebep olmuştur.

Araştırmacı Arthur Koestler'in ifadesine göre, Kiril'i Hazar ülkesine gönderen Photius, kendisi Hazar asıllıdır. Çünkü imparator ona Hazar suratlı diyerek hitabetmektedir. (82) Photius, Hazar

81. Bonu St. Angelov, Slav Alfabetesini Yaratan Kiril İle Metody Kardeşler, Çev. Türker Acaroğlu, İstanbul, 1970, s. 3-5.

82. Arthur Koestler, Onüçüncü Kabile, Çev. Belkis Çorakçı, İstanbul, 1977, s. 99.

ülkesine göndermek üzere Kiril'i imparatora tavsiye ederken rastgele onu seçmemiştir. Çünkü bir çok Bulgar araştırmacıya göre Kiril, Bulgar asıllıdır. (83) Onun Bulgarlar üzerinde büyük başarı sağlamasının temel sebebi de bu olmalıdır. Photius, Hazar dili ile Bulgarcanın birbirine çok benzemesi dolayısı ile Bulgar asıllı Kiril'i ortaya göndermiş olmalıdır. M.S. 961 yıllarında Hazar ülkesinden dönen Kiril ve Metody kardeşler, daha sonra Moravya'ya geçerek faaliyetlerini bu bölgede sürdürmüşlerdir. Bu bölgede yoğun faaliyet gösteren iki kardeş, burada Ortodoksluğun kökleşmesini sağlamışlardır. Bu bölgede Slav dili üzerine geniş araştırmalar yapan Kiril ve Metody kardeşler, Slavlara yeni bir alfabe hazırlama çalışmaları yapmış, Latin alfabesine dayalı olarak önce Glagolitsa alfabesini, bir müddet sonra ise, Kirilitsa alfabesini hazırlamışlardır. (84) Kiril ve kardeşi doğu Avrupa'daki çalışmaları sırasında sadece Slavlar ve Bulgarlar üzerinde çalışmakla kalmamış, bu bölgeye doğudan gelen pek çok Türk kabilesinin de Hristiyanlaşmasının zemini hazırlamıştır. Başta Tuna boyları olmak üzere, balkanlar, orta ve doğu Avrupa, devamlı Türk kavimlerinin geldikleri yerlerdir. Buna rağmen buralarda hissedilebilir bir Türk varlığına tesadüf edilemiyorsa, bu gelenlerin bölgedeki Hristiyan unsurlar arasında erimiş olması akla gelen en yakın ihtimaldir. Bu bölgelerdeki Osmanlı öncesi döneme ait olan kalıntılardan, buralarda Türklerin yaşadığını ispatlayacak belgeler bulunmaktadır. (85)

Bugün Türk - İslâm dünyasında bir birliğin sağlanmasından endişe eden ve bunu engellemek isteyen Sovyet Rusya, dinleri İslâm olmasına rağmen, Sovyet Rusya hudutları içinde yaşayan bütün Türk kabilelerine birbirinden farklı, ama temeli Kiril alfabesine dayalı alfabeler kullandırmaktadır. Türk - Bulgar asıllı Kiril'in sağlığında Türk dünyasına vurduğu darbe, bugünkü komünist Rus yönetimi tarafından devam ettirilmektedir.

Kiril ve Metody ile Hazar ülkesi, Kırım, Kafkasya orta ve doğu Avrupa'da yayıldığını gördüğümüz Ortodoks Hristiyanlığı, Kiril'in öğrencileri vasıtası ile Kuman - Kıpçaklara, Gagavuzlara, Peçeneklere ve daha pek çok Türk kavmine propaganda edilerek onların Hristiyanlaşması sağlanmıştır.

İslâmın ortaya çıkışından itibaren dünya genelinde Hristiyanlığın duraklama ve gerileme dönemine girmesi üzerine özellikle ba-

83. St. Angelov, a.g.e., s. 55.

84. St. Angelov, a.g.e., s. 56.

85. Cami, Osmanlı Ülkesinde Hristiyan Türkler, İstanbul, 1932, s. 21 - 23.

tı Hristiyanlığı harekete geçmek lüzumunu hissetmiş, ancak sadece ikna yolu ile yapılacak çalışmaların İslâmın yayılması karşısında yeterli olamayacağını anladıklarından savaşmak yolu ile önce İslâmı ortadan kaldırarak Dinlerini yaymayı düşünmüşlerdir.

HAÇLI SEFERLERİ VE HRİSTİYANLIĞIN YAYILMA ÇABALARI

Avrupa'luların haçlı seferlerini başlatmaktaki asıl amaçları sadece hristiyanların mukaddes şehri Kudüs'ü kurtarmak değildir. Onlar daha önceden alışmış oldukları kan dökücülüğü kendi aralarında değil de başka milletlere ve dinlere karşı uygulamak için bu seferleri başlatmışlardır. Avrupalıların asıl hedeflerinin ne olduğunu William Gifford Balkaf şöyle açıklıyor. «Arap ülkelerinden ancak Kur'ân ve Mekke gözden kaybolduğu zaman, o vakit Arap, kendisini medeniyetten uzaklaştıran Muhammed'in ve kitabının engel olduğu uygarlık yoluna girecektir.» Bir misyoner kongresinde sözde savaştan nefret eden bir misyonerin söylediği bu sözlerle karşılık, başka bir misyoner bu sözlerin doğru olmakla beraber bugün bunun açıkça ilan edilmesinin uygun olmayacağını söylüyor. (86) Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Hristiyan aleminin asil hedefi İslâm ve Kur'ân'dır, onları yok etmektir, ancak onlar çoğu zaman bu niyetlerini gizleyebilmekte ve dost görünmektedirler. Haçlı seferleri, Hristiyan batının bu gizli niyetlerinin aleniye dökülmüş şekli ibarettir.

Avrupalılar ilk haçlı seferlerine XI. yüzyılın başlarında teşebbüs ettiler. İlk defa Avrupalıları papa Sylvester haçlı seferlerine davet etmiştir. (87) 1088 yılında papa II. Urban Clermonda yaptığı konsey konuşmasında şunları söylemiştir : «Savaşmak için boş bahaneler arayıp duran siz Hristiyan savaşçılar sevinin, çünkü bugün gerçek bir bahaneniz var, kendi öz vatandaşlarınıza dehşet saçan sizler, gidin mukaddes toprakları kurtarmak için savaşın, siz ki boşuna savaşıyorsunuz, silahınızın gücünü başkalarının hideti için kullanınız. Makabilerin kılıcını kullanarak gidin ebedi bir mükâfat kazanın, düşmanlarınızı yenerseniz, doğunun krallıkları sizin mirasınız olacaktır. Eğer yenilirseniz, Hz. İsa'nın öldüğü yerde ölmek şerefine erişeceksiniz. Allah sizi mukaddes katına çıkaracak, ölmek şerefine erişeceksiniz. Allah sizi mukaddes katına çıkaracaktır. Bu an, sizin tam bir cesaretle istekli olduğunuzu ispatla-

86. Muhibbiddin el-Hatib, İslâm aleminde Misyonerlik Faaliyetleri, Çev. Yusuf Uralgiray, Ankara, 1977, s. 50.

87. T.G. Djuvara, Emir Şekip Aslan, Türkiyeyi parçalamak için 100 plan, Çev. Yakub Üstün İstanbul, 1979, s. 42.

yacağınız andır. Barışın bağrında işlenen bu kadar kötülüğün, adalet ve insanlık pahasına kazanılmış bunca zaferin keffaretini ödeyebileceğimiz bir andır. Eğer kan istiyorsanız ellerinizi inanmayanların kanlarında yıkayınız... Cehennemın askerleri, Allah'ın askerleri olun. Hz. İsa sizi, onu savunmanız için göreve çağırdığı zaman basit duygularınız sizi evlerinizde tutmasın, Hristiyanların utanç ve kötülüklerinden başka hiçbir şey görmeyin, Kudüsün iniltilerinden başka hiçbir şey dinlemeyin ve Allah'ın size söylediklerini hatırlayın, anne ve babasını benden çok seven, benim için değerli değildir. Evini, anne ve babasını karısını veya çocuklarını yahut mirasını benim adıma terkedecek olan yüz kat mükâfatlandırılacak ve ebedî bir hayata sahip olacaktır.» Onu dinleyen prens ve baronlar, sovalyeler hep bir ağızdan Allah'ın dediği olur diye bağırarak kutsal cihadı (haçlı çılgınlığı) başlattılar. (88)

Aslında Avrupa'lıların fitratında mevcut olan kan dökme ve zulüm ihtirası Hristiyanlığın en üst mevkiindeki bir yetkilinin bu sözleri ile alevlenmiş, asırlar süren acı, zulüm işkenceye rağmen devam ettirilmiştir. Yarattıkları icabı Avrupa'lılar, başka milletlerin ve kendi dinlerinden başka dinlerin varlığına tahammül edememekte, bilhassa din konusunda mutlak bir istibdad göstermektedirler. Filozof Ernest Renan bu istibdatın varlığını kabul etmekle beraber, bunun Avrupa'lılara Yahudilerden geçme olduğunu söylemektedir. (89)

Asırlarca süren haç savaşlarında Hristiyanlar sadece müslümanlara değil, bizzat kendi dindashlarına da zulüm yapmışlar, Hristiyanların mal, can ve namuslarına tasallut etmişlerdir. Bu arada onların zulmünden Yahudiler de nasiplerini almışlardır. Bu konuda Wollasten isimli bir yazar şunları söylüyor: «Fransa'dan Rhen vilayetinden, Flanders'den, İngiliz adalarından bütün bu milletlerin süprüntü ve curuflarından oluşan karışık bir kitle yola çıktı. Bu serseriler önce Rhine ve Marseller Yahudilerine saldırdı, Yahudilerin binlercesi katliama uğradı, bazıları katliama uğramamak için kendilerini, kanlarını ve çocuklarını alevlerin içine veya sulara attılar. Öldürme ve yağmaya doyamayan canavarlar Rhine'den Tuna'ya doğru yollarına devam ettiler...» (90) İşte bu zulüm ve işkence ordusu içinde sözüm ona İsa'nın sevgi ve bağışlamasını anlatan misyonerler de mevcuttu. Onlar fethedilen her yerde insanları zorla Hristiyanlaştırmaya çalışıyorlardı. (91)

88. Masdusî, living religions of the World, p. 294.

89. T.G. Djuvara, Emir Şekip Aslan, a.g.e., s. 202.

90. Masdusî, ibid, p. 295.

91. Masdusî, ibid, p. 296.

Yüzyıllar boyu süren haçlı seferleri tam bir başarısızlığa uğrayıp, aksine Müslüman Türk orduları Avrupa'nın içlerine kadar ilerleyince bu defa Avrupa'lular savaş yolu ile de başarı sağlayamayacaklarını anladılar ve haçlı seferlerinden vazgeçerek yeni bir metodla yayılma yollarını aramaya başladılar. Bu metod tamamen Pavlos'un takip ettiği metod olup, Afrika ve Amerika başta olmak üzere putperestlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgeleri dolayarak onları Hristiyan yapmaya başladılar. Bilhassa yeni keşfedilen yerlerde yerli halkın arasına karışarak oralarda faaliyet gösterdiler.

Sonuç olarak şunu söylememiz mümkündür : Hz. İsa ve havariler dönemindeki Hristiyanlığı yayma çalışmaları, diğer bütün Peygamberlerin ve tabilerinin çalışmalarından farksız olup, bu çalışmaları Hristiyan misyonerliği faaliyeti olarak değerlendirmemek gerekir. Misyoner kelimesinin tam karşılığı olan yayma faaliyetleri, haçlı seferlerinden sora başlamıştır. Bu dönemde tam emperyalist amaçlı olarak faaliyet gösteren Hristiyan misyonerleri, başta köle ticareti olmak üzere her türlü maddi işlerin içine girmişler, adeta öncü işgalciler olarak faaliyet göstermişlerdir. Milyonlarca insanı yakalayıp köle eden bu insanların dini yayma faaliyetleri görünen yönleridir. Milletleri ve devletleri, Özellikle İslâm devletlerini çökertmek üzere iç isyanlar çıkarmak, kültürü yozlaştırmak onların başvurduğu faaliyetler cümlesindedir ki, haçlı seferlerinin sona ermesi ile başlayan ve günümüzde bütün hızı ile hâlâ devam eden bu faaliyetleri, ayrı bir araştırma halinde hazırlamayı uygun buluyoruz.

Bizim aslında bu araştırmamızda üzerinde durduğumuz dönem, Misyonerliğin doğuş dönemidir ki bu dönem Pavlos ve öğrencileri ile başlamıştır. İlk önceleri hiçbir maddi amaca mebnî olmadan yayılan hristiyanlık, Kostantin'in Hristiyanlığı benimsemesi ile siyasî bir güç olarak ortaya çıkınca, dini yayma amacına bağlı olarak siyasî nüfuz arzuları ortaya çıkmaya başlamış, dolayısı ile teşkilâtlı bir propaganda biçimi oluşmaya başlamıştır. Kanlı haçlı seferleri ile bir müddet rafa kaldırılan propaganda faaliyetleri, başta Portekiz ve İspanyolların çalışmaları ile tam teşkilâtlı olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Havarilerden sonra başlayıp haçlı seferlerinin sona ermesine kadar geçen döneme Hristiyan Misyonerliğin doğuş devri dememiz mümkündür.